Cristian Moroianu

ETIMOLOGIA MULTIPLĂ – UN CONCEPT NECESAR

Proveniența – simultană sau succesivă, demonstrabilă lingvistic şi/sau extralingvistic – a unui împrumut din două sau mai multe etimoane aparținând unor diferite limbi de cultură cu care româna a avut contacte de-a lungul istoriei sale este o realitate intuită şi valorificată concret cel puțin odată cu apariția dicționarului academic al limbii române (DA) coordonat de Sextil Puşcariu şi devenită, cu toate bunele şi relele sale, o prezență constantă atât în dicționarele noastre explicative (DEX) şi istorice (DLR) reprezentative, cât şi în dicționarele specializate după criterii cronologice (spre exemplu, DÎLR) sau de apartenență la anumite domenii. Etimologia multiplă românească a fost denumită ca atare de Alexandru Graur (1950), a fost asumată de principalii noştri istorici ai limbii, lexicografi şi lexicologi (N.A. Ursu, A. Avram, Stelian Dumistrăcel, Gh. Ivănescu, Al. Niculescu, Mircea Seche, Marius Sala etc.) şi a fost teoretizată (inclusiv cu extinderea către alte tipuri) în special de către Th. Hristea (1968: 103–108 şi 1973: 3–15).

Fără să fie un fenomen „original" românesc (Hristea 1978: 225, Ivănescu 1980: 671), etimologia multiplă externă este explicabilă şi categoric argumentabilă cel puțin pentru etapa de constituire, de îmbogățire şi de consolidare a vocabularului literar al limbii noastre, caracterizată de concurența dintre limbile de cultură „tradiționale" care au marcat evoluția societății româneşti premoderne (mai ales neogreaca şi rusa în Muntenia şi Moldova, pe de o parte, maghiara şi germana în Transilvania şi Banat, pe de altă parte) şi limbile de cultură romanice: franceza şi italiana, care au constituit, alături de latină, elementul de „unitate" a societății educate româneşti în epoca premergătoare unificării teritoriale. Faptul este firesc în condițiile în care asistăm, între sfârşitul secolului al XVIII-lea[1] şi prima jumătate a secolului următor, la o transformare profundă a societății noastre dinspre tradiția orientală spre modernitatea occidentală, dinspre inegalitatea culturală înspre dorința expresă de promovare a educației şi culturii în rândurile poporului, dinspre caracterul limitat al conştiinței apartenenței la aceeaşi cultură la impunerea prioritară a acesteia ca modalitate de apropiere de societățile europene evoluate şi

[1] Pentru influența latino-romanică din cea de a doua jumătate a secolului al XVII-lea, vezi Moraru 2000: 190–226. Amintind contribuțiile unor cărturari ca stolnicul Constantin Cantacuzino, Neculai Milescu Spătarul, Antim Ivireanu, Dimitrie Cantemir, Teodor Corbea, Nicolae Costin, Radu Greceanu, Dimitrie Eustatievici, Radu Tempea ori Radu Popescu, autoarea sugerează o etimologie multiplă inclusiv pentru cuvintele introduse de ei, „având în vedere că aceştia (...) cunoşteau nu doar latina, ci şi alte limbi (...) care vehiculau deja în această perioadă un bagaj lexical latino-romanic din ce în ce mai consistent" (Moraru 2000: 207).

LR, LXVIII, nr. 2, p. 287–306, Bucureşti, 2019

BDD-A30975 © 2019 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 06:00:42 UTC)

de limbile-surori[2]. În decurs de o jumătate de secol – ceea ce, în contextul evoluției unei limbi, este un interval mai degrabă de simultaneitate decât de succesiune –, modelele societare, culturale şi lingvistice au fost diverse, iar constituirea treptată a vocabularului românesc a beneficiat de contribuția tuturor limbilor citate mai sus, valorificată la noi de boieri şi intelectuali poligloți care, dincolo de formația fiecăruia, aveau ca scop realizarea unei limbi evoluate, demnă de originile sale şi de apartenența culturală la spațiul occidental.

Modalitățile de realizare a acestui deziderat au fost diverse, uneori duse spre extreme, dar eforturile interne au condus, după aproape un secol de experimente, individuale sau de grup, la realizarea unui vocabular modern consistent şi echilibrat, oscilând între unitate structurală şi diversitate a modelelor. Dintre cele mai importante procedee de îmbogățire lexicală din surse externe (împrumutul, calcul, traducerea şi românizarea), împrumutul şi-a dovedit, în timp, valabilitatea, în ciuda faptului că diversitatea limbilor cu care societatea românească educată intra în contact în aproximativ aceeaşi perioadă a avut ca rezultat o mare diversitate de variante lexicale etimologice, aflate în relație concurențială, la autori diferiți, sau, de multe ori, într-o relație autoconcurențială, la acelaşi autor poliglot. Această extraordinară varietate formală a împrumuturilor româneşti, rezultat al normalității unei epoci în schimbare, se explică prin etimologie multiplă[3].

Necesitatea luării în considerare a etimologiei multiple externe reprezintă conținutul prezentului articol, care îşi propune să nuanțeze înțelegerea acestui fenomen pe cât de complex, pe atât de real, cu referire particulară la împrumuturile româneşti (pre)moderne. Premisele generale de la care plecăm în argumentarea acestei necesități sunt următoarele:

a) relevanța datelor de natură lingvistică, respectiv existența şi, mai ales, coexistența – paralelă sau concurențială – a variantelor lexicale externe (sau etimologice) de diverse tipuri (fonetice, grafice, accentuale, morfologice sau mixte)[4];

b) aspectul hibrid al uneia sau al unora dintre variantele etimologice, interpretabil inclusiv prin contribuția „simultană" a mai multe surse directe externe; faptul devine cu atât mai important cu cât prezintă asemenea forme hibride variantele devenite, în timp, literare;

c) relevanța, uneori exclusivă, a datelor extralingvistice (formația lingvistică a autorilor, apartenența acestora la o anumită mişcare culturală, proveniența textelor traduse, momentul pătrunderii în limbă, zona de circulație şi frecvența

[2] Despre diferențele dintre occidentalizarea „latino-romanică şi (mittel)europeană" dintre Transilvania şi Moldo-Valahia, vezi Niculescu 2003: 113–123.

[3] Pentru depăşirea etapei „etimologiei-origine", insuficientă pentru clarificarea istoriei pătrunderii – simultane sau succesive - a unui cuvânt în limba română din surse externe, vezi trei criterii amintite de Celac 2017: 262–263: a) criteriul lingvistic (formal şi semantic); b) criteriul indicării exprese a etimoanelor pentru fiecare dintre variante, completat de precizarea căilor de pătrundere, a momentului şi a repartiției teritoriale şi c) criteriul anteriorității etimoanelor propuse.

[4] Existența concurențială a variantelor trebuie confirmată cel puțin prin date de natură culturală şi geografică.

BDD-A30975 © 2019 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 06:00:42 UTC)

împrumuturilor, existența unor modele culturale de adaptare, calitatea de cuvinte internaționale etc.).

Variantele lexicale externe – prin definiție şi tradițional considerate etimologice – sunt rezultatul modalităților diferite de pătrundere şi de adaptare a aceluiaşi etimon extern sau a mai multe etimoane externe directe din limbi diferite. Variantele etimologice ale aceleiaşi unități lexicale, considerate ca punct de referință la nivelul limbii literare actuale, pot fi duble sau multiple; în egală măsură, inclusiv variantele etimologice astăzi învechite pot avea etimologie unică sau multiplă. Lucrările din care a fost excerptat corpusul propus spre analiză sunt cele ale soților Ursu (2004–2011), care nu şi-au propus corelarea variantelor cu etimoanele lor directe, „scădere" compensată, selectiv şi parțial, în DLR şi progresiv consecvent în DELR (2012/2015/2018). Raportarea la aceste surse presupune, implicit, faptul că exemplele discutate în continuare îndeplinesc cerințele ştiințifice ale aplicării etimologiei multiple. Criteriile după care am clasificat aceste exemple sunt a) caracterul dublu, respectiv multiplu al variantelor şi, în interiorul acestuia, b) numărul şi tipul relațiilor de filiație la nivelul etimoanelor externe[5] (împrumuturi arborescente sau paralele)[6].

1. VARIANTE ETIMOLOGICE DUBLE

1.1. O primă situație este aceea în care un împrumut are două variante etimologice (în principal, de tip fonetic), dintre care una provine dintr-o limbă modernă (romanică sau neromanică), iar alta din latină (în faza ei clasică sau medievală), etimonul latin fiind atât sursa directă a uneia, cât şi sursă indirectă a celeilalte: *abject, -ă* adj. (din fr. *abject* [împr. din lat. *abiectus*]) şi *abiect, -ă* (din lat. *abiectus, -a*); *cabalin, -ă* adj. (din lat. *caballinus, -a*) şi *cavalin, -ă* (din it. *cavallino* < lat. *caballinus*); *calomnie* s.f. (din fr. *calomnie* [împr. din lat. *calumnia*]) şi *calumnie* (din lat. *calumnia*)[7]; *controversă* s.f. (din fr. *controverse* [împr. din lat. *controversia*]) şi *controversie* (din lat. *controversia*); *circumspect, -ă* adj./*țircumspect*, *cercumspect*[8] (din lat. *circumspectus, -a*) şi *circonspect, -ă* (din fr. *circonspect* [împr. din lat.]); *edificiu* s.n./*edificie*, *edifițiu*, *edifiție*, *edifiț*

[5] Pentru originea etimoanelor externe, am folosit următoarele dicționare, consultate mai ales în format electronic: CNRTL, Treccani, Duden, Etymonline, Vasmer, DLE, Triantafyllides.

[6] Suntem conştienți de faptul că încadrarea exemplelor discutate în unul sau altul dintre cele două tipuri principale (variante externe duble sau multiple) este dependentă de sursele bibliografice consultate şi că ea este oricând pasibilă de completări.

[7] Vezi, în aceeaşi situație, şi „derivatele" *calomnios, -oasă* adj. (din fr. *calomnieux* [împr. din lat.]) şi *calumnios, -oasă* (din lat. *calumniosus, -a*).

[8] Variantele complementare celei literare reprezintă, de asemenea, dovezi ale soluției etimologice propuse pentru aceasta: spre exemplu, originea directă latină este probată atât de pronunțarea germană a etimonului, cât şi, mai ales, de românizarea lui *circum-* în forma *cercum-*, după modelul cuvintelor moştenite (lat. *cercus* > *cerc*).

BDD-A30975 © 2019 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 06:00:42 UTC)

(din lat. *aedificium*) şi *edifis* (din fr. *édifice* [împr. din lat.]); *favorabil, -ă* adj. (din lat. *favorabilis*) şi *favorabl, -ă* (din fr. *favorable* [împr. din lat.]); *fecund, -ă* adj. (din lat. *fecundus, -a*) şi *fecond, -ă* (din fr. *fécond* [împr. din lat.]); *ferm, -ă* adj. (din fr. *ferme* [împr. din lat. *firmus*]) şi *firm, -ă* (din lat. *firmus, -a*); *glorifica* vb. (din lat. *glorificare*) şi *glorifia* (din fr. *glorifier* [împr. din lat.]); *gratifica* vb. (din lat. *gratificari* şi *gratificare*) şi *gratifia* (din fr. *gratifier* [împr. din lat.]); *identifica* vb. (din lat. *identificare*) şi *identifia* (din fr. *identifier* [împr. din lat.]); *iluzoriu, -ie* adj. (din lat. *illusorius, -ia*) şi *iluzo(a)r, -ă* (din fr. *illusoire* [împr. din lat.]); *malign, -ă* adj. (din lat. *malignus, -a*) şi *malin, -ă* (din fr. *malin, -gne* [împr. din lat.]); *maliţios, -oasă* adj. (din lat. *malitiosus, -a*) şi *malicios, -oasă* (din fr. *malicieux* [împr. din lat.]); *merit* s.n./*meritum* (din lat. *meritum*, germ. *Meritum*, it. *merito*, fr. *mérite* [ultimele trei împr. din lat.]) şi *merít* (din fr. *mérite*)[9]; *modifica* vb. (din lat. *modificare*) şi *modifia* (din fr. *modifier*, francizat din lat. *modificare*); *ofrandă* s.f. (din fr. *offrande* [împr. din lat. med. *offerenda*]) şi *oferendă* (din lat. *offerenda*); *parcurs* s.n. (din fr. *parcours*, francizare, după *cours*, a lat. *percursus*) şi *percurs* (din lat. *percursus*); *sacrifica* vb. (din lat. *sacrificare*) şi *sacrifia* (din fr. *sacrifier* [împr. din lat.]); *secol* s.n. (din it. *secolo* [împr. din lat.]) şi *secul*, *seclu* (din lat. *saeculum*)[10]; *sobru, -ă* adj. (din fr. *sobre* [împr. din lat. *sobrius*]) şi *sobriu, -ie* (din lat. *sobrius, -ia*) etc. Din punctul de vedere al formei literare actuale, se poate constata un relativ echilibru între variantele împrumutate direct din limbile romanice (*abject*, *calomnie*, *controversă*, *ofrandă*, *parcurs*, *sobru* etc.) şi cele împrumutate direct din latină (*cabalin*, *circumspect*, *fecund*, *malign*, *maliţios*, *modifica* etc.). Etimologia dublă este argumentată relevant, după opinia noastră, prin relaţia de corespondenţă fonetică între variante şi etimoanele lor directe, diferenţele formale atât între variantele româneşti, cât şi între etimoanele lor exclusiv romanice nefiind semnificative. Acest din urmă fapt ne îndreptăţeşte să credem că, în ciuda originii directe diferite a exemplelor prezentate mai sus, ele au fost „simţite” chiar din momentul pătrunderii lor în limbă ca variaţii formale ale aceleiaşi unităţi lexicale, al cărei statut se va configura în timp, până la asumarea ei la nivelul limbii literare.

1.2. O a doua situaţie conţine variante externe duble provenite – amândouă – din etimoane directe diferite din limbi moderne diferite, etimonul direct al uneia fiind inclusiv sursa indirectă a celeilalte: *alia* vb. (din fr. (*s’*)*allier*) şi *alea* (din it. *alleare* [din fr.]); *apanaj* s.n. (din fr. *apanage*) şi *apanagiu* (din it. *appanagio* [din fr.]); *apartament* s.n. (din it. *appartamento*) şi *apartement* (din fr. *appartement* [din it.]); *ardezie* s.f. (din it. *ardesia* [< v.fr. *ardeise* = *ardoise*]) şi *ardoază* (din fr. *ardoise*); *atitudă* s.f. (din fr. *attitude* [din it.]) şi *atitudine*, *atitudină* (din it. *attitudine*); *avantaj* s.n. (din fr. *avantage*) şi *avantagiu* (din it. *avvantaggio*

[9] În acest caz, în favoarea originii franceze pledează varianta accentuală.

[10] Cu siguranţă trebuie să fi existat şi o variantă care să reproducă, inclusiv din punct de vedere formal, fr. *siècle.*

BDD-A30975 © 2019 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 06:00:42 UTC)

[din fr.]); *cabotaj* s.n. (din fr. *cabotage*) şi *cabotagiu* (din it. *cabotaggio* [din fr.]); *camarad* s.m. (din fr. *camarade*) şi *camerad* (din germ. *Kamerad* [din fr.]); *carnaval* s.n. (din fr. *carnaval* [din it.]) şi *carneval* (din it. *carnevale*); *comerciant* s.m. (din it. *commerciante* [< fr.]) şi *comersant* (din fr. *commerçant*); *cortegiu* s.n. (din it. *corteggio*) şi *cortej* (din fr. *cortège* [din it.])[11]; *concediu* s.n./*congedie*, *conged*, *congediu* (din it. *congedo* [< v.fr. *congiet* = *congé*) şi *conje*, *conjedie* (din fr. *congé*); *detaliu* s.n. (din it. *dettaglio* [din fr.]) şi *detail* (din fr. *détail*); *dezinvoltură* s.f. (din fr. *désinvolture* [din it.]) şi *disinvoltură* (din it. *disinvoltura*); *fante* s.m. (din it. *fante*) şi *fant* (din germ. *Fant* [din it. *fante*, prin medierea dialectelor germane de sud]); *faţadă* s.f./*făţadă* (din fr. *façade* [din it.], după *faţă*) şi *faţată* (din it. *facciata*, după *faţă*); *intermediu* s.n. (din it. *intermedio*) şi *intermed* (din fr. *intermède* [din it.]); *jargon* s.n. (din fr. *jargon*) şi *gerg* (din it. *gergo(one)* [< v.fr. *jergon*, fr. *jargon*]); *libertinaj* s.n. (din fr. *libertinage*) şi *libertinagiu* (din it. *libertinaggio* [din fr.]); *manej* s.n./*manejă* s.f. (din fr. *manège* [din it.]) şi *manegiu* (din it. *maneggio*); *masaj* s.n. (din fr. *massage*) şi *masagiu* (din it. *massaggio* [din fr.]); *mesaj* s.n. (din fr. *message*) şi *mesagiu* (din it. *messaggio* [din fr.]); *miraj* s.n. (din fr. *mirage*) şi *miragiu* (din it. *miraggio* [din fr.]); *mortier* s.n. (din fr. *mortier*) şi *mortir* (din rus. *мортир* [< oland. *mortir* < fr. *mortier*]); *portocală* s.f. (din ngr. *πορτοκάλι* [din it.]) şi *portogală*, *portugală* (din it. *portogallo*); *prizonier* s.m./*prizoner*, *prisonier*, *prisoner* (din fr. *prisonnier*) şi *prigionier*, *prigioner* (din it. *prigioniero* [din fr.]); *tarantelă* s.f. (din it. *tarantella*) şi *tarentelă* (din fr. *tarentelle* [din it.]); *tarantulă* s.f. (din fr. *tarentule* [din it.]) şi *tarantolă* (din it. *tarantola*); *terasă* s.f. (din fr. *terrasse*) şi *teraţă* (din it. *terrazza* [din fr.]); *turcoază* s.f. (din fr. *turquoise*) şi *turcheză* (din it. *turchese* < v. fr. [*pierre*] *turqueise*, *turquoise*); *zebră* s.f. (din fr. *zèbre*) şi *ţebră* (din germ. *Zebra* [din engl. *zebra*, fr. *zèbre*]) etc. Din punctul de vedere al formei literare actuale, pare în uşor avantaj influenţa franceză comparativ cu cea italiană, la distanţă mare – uşor de înţeles – faţă de cea germană (vezi, din franceză, *alia*, *apanaj*, *avantaj*, *cabotaj*, *camarad*, *carnaval*, *dezinvoltură*, *libertinaj*, *masaj*, *mesaj*, *miraj*, *mortier*, *prizonier*, *tarantulă*, *turcoază*, *zebră* etc., respectiv *apartament*, *ardezie*, *atitudine*, *comerciant*, *cortegiu*, *detaliu*, *fante*, *intermediu*, *tarantelă* etc., din italiană). După cum se poate vedea, sursa „secundară” care ne interesează pentru stabilirea statutului de variante nu mai este latina, ci una dintre limbile moderne, iar rezultatul acestui circuit interlingvistic european este obţinerea în română, direct din două limbi moderne şi înrudite cultural, a unor variante foarte asemănătoare din punct de vedere formal, de asemenea uşor de asimilat unei unice unităţi lexicale.

1.3. Următoarea situaţie se referă la variante externe duble provenite din etimoane directe unice din limbi diferite, fiecare dintre acestea provenind, la rândul lui, în mod independent, direct sau indirect, dintr-o sursă comună: *alcool* s.n. (din fr. *alcool* < span. *alcohol*) şi *alcohol* (din germ. *Alkohol* < span. *alcohol*); *amibă*

[11] Vezi şi var. hibridă *cortejiu*, din fr. *cortège*, infl. de it. *corteggio*.

BDD-A30975 © 2019 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 06:00:42 UTC)

s.f. (din fr. *amibe* [împr. din lat. sav. *amiba*, *amœba* < gr. *ἀμοιβή*]) şi *amebă* (din germ. *Amöbe* < gr. *ἀμοιβή*); *cadastru* s.n. (din fr. *cadastre* < prov. *cathastre*, *cadastre* < it. *catasto*, *catastro*) şi *catastru* (din germ. *Kataster* < it. *catastro*); *gelos, -oasă* adj./*geloz* (din it. *geloso* [< lat. tard. *zēlōsus*]) şi *jaluz, -ă* (din fr. *jaloux* [< lat. tard. *zēlōsus*])[12] + *gealuz*; *ivoriu* s.n. (din fr. *ivoire*, împr. din lat. pop. **eboreum*, substantivizat din adj. *eboreus*) şi *avoriu* (din it. *avorio* < lat. *eboreus*); *just, -ă* adj. (din fr. *juste* [împr. din lat. *iustus*]) şi *giust, -ă* (din it. *giusto* [împr. din lat. *iustus*]); *lexicograf* s.m. (din fr. *lexicographe* [< gr. *λεξικογράφος*]) şi *lessicograf*, *lesicograf* (din it. *lessicografo* [< gr. *λεξικογράφος*]); *obelisc* s.n. (din fr. *obélisque* [împr. din lat. *obeliscus* < gr. *ὀβελίσκος*]) şi *ovelisc* (din ngr. *οβελίσκος* < gr. *ὀβελίσκος*); *obscur, -ă* adj. (din fr. *obscur* [împr. din lat. *obscurus*]) şi *oscur, -ă* (din it. *oscuro* [împr. din lat. *obscurus*]); *obtuz, -ă* adj. (din fr. *obtus* [împr. din lat. *obtusus*]) şi *otuz, -ă* (din it. *ottuso* [împr. din lat. *obtusus*]); *partener* s.m. (din fr. *partenaire* < engl. *partner*) şi *partner* (din germ. *Partner* < engl. *partner*); *secular, -ă* adj. (din fr. *séculaire*, împr. din lat. *saecularis*) şi *secolar, -ă* (din it. *secolare* [împr. din lat. *saecularis*]); *viconte* s.m./*vicont*, *vi-conte* (din fr. *vicomte* [împr. din lat. med. *vicecomes*]) şi *viceconte*, *viscont*, *viscomt* (din it. *viceconte* < prov. *vesconte* [împr. din lat. med. *vicecomes*]) etc. Toate exemplele citate confirmă, din nou, dominanţa originii directe franceze în stabilirea variantei literare. Inclusiv în aceste cazuri, formele cvasiidentice ale variantelor le întăresc această calitate, validată şi de originea comună greacă sau latină; cel puţin în ceea ce priveşte originea comună latină, intermediarul francez este, de cele mai multe ori, mai apropiat de forma latină decât cel italian, spre exemplu.

1.4. O altă situaţie, de tip mixt, este reprezentată de variantele externe duble ale aceleiaşi unităţi lexicale, cu etimologie multiplă demonstrabilă – suplimentar argumentelor extralingvistice – prin modalităţi diferite de pătrundere şi de adaptare a etimoanelor: *absent*, *-ă* adj. (din lat. *absens*, germ. *absent*, fr. *absent* [ultimele două, adaptate cu respectarea grafiei etimoanelor şi pronunţate după normele fonetice interne]) şi *absant* (din fr. *absent*, pronunţat etimologic şi ortografiat în consecinţă); *bagatelă* s.f. (din fr. *bagatelle* [din it.], it. *bagattella*, germ. *Bagatelle* [din fr.]) şi *bagatel* (din fr. *bagatelle*, pătruns pe cale orală şi pronunţat etimologic)[13]; *laureat* s.m. (din fr. *lauréat* [cu respectarea grafiei etimologice], lat. *laureatus*) şi *loreat* (din fr. *lauréat* [ortografiat după pronunţarea etimologică]) etc. Se poate observa cum cel puţin unul dintre etimoanele propuse pentru originea cuvintelor de mai sus este confirmat de modalitatea orală de pătrundere, care are ca rezultat o variantă exclusivă. Aşadar, în cazul cuvintelor citate mai sus, etimologia multiplă este confirmată atât cu argumente extralingvistice (sursa textelor sau formaţia autorului care le-a tradus sau prelucrat, momentul sau spaţiul în care au

[12] Vezi şi derivatele *gelozie* s.f. (din it. *gelosia* [din *geloso*]) şi *jaluzie* (din fr. *jalousie* [din *jaloux*]) + *gealuzie*, *ghelozie*, *jelozie*, *jalózie*, *zaluzie*, *jalozea*, *zalojea*.

[13] În DÎLR, s.v. *bagdatelu* ‘bagatelă’ s.n. (a. 1728). Din germ. *Bagatelle*, magh. *bagatell*.

BDD-A30975 © 2019 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 06:00:42 UTC)

pătruns pentru prima dată), cât şi cu argumente lingvistice (formale), în sensul că cel puţin originea franceză este probată prin varianta de pătrundere pe cale orală. În toate aceste cazuri, aşa cum era de aşteptat, au devenit variante literare formele pătrunse pe cale scrisă, sprijinite de prezenţa lor cvasiomonimică în principalele limbi de cultură europene.

1.5. În sfârşit, ultima situaţie se referă la variante externe care se explică (cel puţin una dintre ele) prin etimologie multiplă: *absolut*, *-ă* adj. (din lat. *absolutus*, *-a*, germ. *absolut* [din fr.], cu sensurile fr. *absolu* [din lat.]) şi *asolut, -ă* (din it. *assoluto* [împr. din lat. *absolutus*]); *abunda* vb. (din lat. *abundare*) şi *abonda* (din fr. *abonder*, it. *abbondare* [ambele din lat.]); *asalt* s.n. (din lat. *assaltus*, it. *assalto*) şi *asalto* (din it. *assalto* [împr. din lat.]); *atestat* s.n. (din germ. *Attestat*, lat. *attestatum*) şi *atestatum* (din lat. *attestatum*); *avangardă* s.f./*avangard* s.n., *avantgardă* (din fr. *avant-garde*, germ. *Avantgarde*) şi *avangardie*, *avangvardie* (din it. *avanguardia*)[14]; *baldachin* s.n. (din fr. *baldaquin* [din it. *baldacchino*], germ. *Baldachin* [din it.], ultimul adaptat după grafia etimonului şi pronunţat după normele fonetice interne) şi *baldahin* (din rus. *балдахин*, germ. *Baldachin*, pătruns pe cale orală şi pronunţat etimologic, cu modificarea analogică a accentului); *brigadier* s.m. (din fr. *brigadier*, germ. *Brigadier* [din fr.]) şi *brigadir* (din rus. *бригадир* [din germ.]); *compromis* s.n. (din lat. *compromissum*, fr. *compromis* [împr. din lat.]) şi *compromes* (din it. *compromesso* [împr. din lat.]); *consulat* s.n. (din lat. *consulatus*, germ. *Konsulat* [din lat.], fr. *consulat* [împr. din lat.]) şi *consolat* (din it. *consolato* [împr. din lat.]); *criteriu* s.n./*criterie* s.f. (din lat. *criterium* [< gr. *κριτήριον*], germ. *Kriterium* [din lat., gr.], fr. *critérium* [împr. din lat.]) şi *criterion* (din ngr. *κριτήριο*[15] < gr. *κριτήριον*); *curaj* s.n. (din germ. *Courage* [din fr.], fr. *courage*) şi *coragiu* (din it. *coraggio* [din prov. *coratge*, v.fr. *corage* = *courage*])[16]; *delict* s.n./*delictum* (din lat. *delictum*) şi *delit* (din fr. *délit*, it. *delitto* [ambele împr. din lat.]); *demonstrativ, -ă* adj./*demonştrativ*, *-ă* (din lat. *demonstrativus*, *-a*, germ. *demonstrativ* [din lat.], fr. *démonstratif* [împr. din lat.]) şi *dimonstrativ, -ă* (din it. *dimostrativo* [împr. din lat.]); *dilemă* s.f. (din lat. *dilemma* [din gr.], fr. *dilemme* [împr. din lat. şi gr.]) şi *dílimă*, *dilímă* (din ngr. *δίλημμα* [< gr. *δίλημμα -ατος*]); *diminutiv* s.n. (din germ. *Diminutiv* [din lat.], fr. *diminutif* [împr. din lat. *diminutivus*, alterat din *deminutivus*]) şi *deminutiv* (din lat. *deminutivus*, germ. *Deminutiv* [= *Diminutiv*]); *discurs* s.n./*dişcurs* (din lat. *discursus*, germ. *Diskurs* [din lat.], fr. *discours* [împr. din lat.]) şi *discors* (din it. *discorso* [împr. din lat.]); *distracţie* s.f./*distracţiune* (din lat. *distractio*, fr. *distraction* [împr. din lat.]) şi *distraţie* (din it. *distrazione* [împr. din lat.]); *echipaj* s.n.

[14] Vezi şi grafia hibridă *avan-guardie*, care ar putea indica o suprapunere a etimonului francez cu cel italian.

[15] Pentru cuvintele din neogreacă am folosit ortografia curentă, în care -ν nu mai este redat; în secolele în care au fost împrumutate cuvintele româneşti, însă, finala încă mai era scrisă.

[16] Vezi şi variantele contaminate *curagiu*, *coraj*, *corajie.* Vezi şi *curajos, -oasă* adj. (din fr. *courageux*) şi *coragios, -oasă* (din it. *coraggioso*) + var. contaminată *curagios*.

BDD-A30975 © 2019 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 06:00:42 UTC)

(din fr. *équipage*, germ. *Equipage* [din fr.]) şi *echipagiu* (din it. *equipaggio* [din fr.]); *efect* s.n./*efectuş*, *efept* (din lat. *effectus*, germ. *Effekt* [din lat.]) şi *efet* (din fr. *effet*, cf. şi it. *effetto* [ambele din lat.]); *escortă* s.f./*escort* s.n. (din fr. *escorte* [din it. *scorta*], germ. *Eskorte* [din fr.]) şi *scortă* (din it. *scorta*); *examen* s.n./*esamen*, *esamin*, *ezamen* (din lat. *examen*, germ. *Examen*, fr. *examen* [ultimele două împr. din lat.]) şi *esame* (din it. *esame* [împr. din lat.]); *examina* vb./*eczamina* (din lat. *examinare*, fr. *examiner* [împr. din lat.]) şi *esamina*, *ezamina* (din it. *esaminare* [împr. din lat.]); *exporta* vb. (din fr. *exporter* [împr. din lat., cu sensuri după engl. *export*], lat. *exportare*) şi *esporta* (din it. *esportare* [împr. din lat.]); *feudal, -ă* adj. (din germ. *feudal* [din lat. med. *feudalis*], it. *feudale* [împr. din lat. med. *feudalis*]) şi *feodal* (din fr. *féodal* [împr. din lat. med. *feodalis* = *feudalis*]); *fundament* s.n./*fundamentum*, *fundământ* (din lat. *fundamentum*, germ. *Fundament*) şi *fondament* (din fr. *fondement*, it. *fondamente* [ambele din lat.]); *gardă* s.f. (din fr. *garde* [împr. francic], germ. *Garde* [din fr.]) şi *gvardie*, *guardie*, *cvardie*, *gardie* etc. (din rus. *гвардия* [din it.], lat. *guardia*, it. *guardia* [împr. francic]); *generos, -oasă* adj./*gheneros*, *gheneroz* (din lat. *generosus*, *-a*, germ. *generös* [din fr.]) şi *jeneros, -oasă* (din fr. *généreux* [împr. din lat.]); *geniu* s.n./*ghenie*, *gheniu*, *ghenius* (din lat. *genius*, germ. *Genius* [din lat.]) şi *jenie*, *jeníe*, *genie*, *jeniu* (din fr. *génie* [împr. din lat.], germ. *Genie* [din fr.]); *gest* s.n./*ghest* (din lat. *gestus*, germ. *Geste*, fr. *geste*, ultimul după grafie) şi *jest* (din fr. *geste*, după pronunțare); *iamb* s.m. (din lat. *iambus* [din gr. *ἴαμβος*], fr. *iambe* [împr. din lat., gr.]) şi *iamv* (din ngr. *ίαμβος* [< gr. *ἴαμβος*]); *jandarm* s.m./*jendarm* (din fr. *gendarme*, germ. *Gendarm* [conform pronunțării etimologice]) şi *gendarm*, *geandarm*, *gindarm* (din it. *gendarme* şi [înv.] *giandarme* [din fr.], germ. *Gendarm* [din fr.], adaptat după grafie); *juridic, -ă* adj. (din lat. *juridicus*, *-a*, fr. *juridique* [împr. din lat.]) şi *giuridic, -ă* (din it. *giuridico* [împr. din lat.]); *justiție* s.f./*iustiție* (din lat. *justitia*, fr. *justice* [împr. din lat.]) şi *giustiție* (din it. *giustizia* [împr. din lat.]); *libertate* s.f. (din lat. *libertas*, fr. *liberté* [împr. din lat.]) şi *liberta* (din it. *libertà* [împr. din lat.]); *mutual, -ă* adj. (din germ. *mutual* [din fr.]) şi *mutuel, -ă* (din fr. *mutuel*, germ. *mutuell* [= *mutual*]); *naufragiu* s.n./*naufragie* s.f. (din lat. *naufragium*, it. *naufragio*) şi *naufrag*, *nofraj* (din fr. *naufrage*) + [*naufrângere*, *naiefrângere*, *vasfrângere*]; *necesar, -ă* adj./*necesariu*, *nețesar* (din lat. *necessarius*, it. *necessario* [împr. din lat.]) şi *neceser, -ă* (din fr. *nécessaire* [împr. din lat.]); *pasaj* s.n. (din fr. *passage*, germ. *Passage* [din fr.]) şi *pasagiu* (din it. *passaggio* [din fr.]); *rebel* s.m./*rebeliși* pl. (din lat. *rebellis*, germ. *Rebell* [din fr.], fr. *rebelle* [împr. din lat.]) şi *ribel* (din it. *ribelle* [împr. din lat.]); *roman* s.n. (din fr. *roman* [din lat. med. adv. *romanice* „în limba vulgară”], germ. *Roman* [din fr. *roman*]) şi *romanț* (din it. *romanzo* [din v.fr. *romanz* < loc. *romanice loqui*])[17]; *scelerat, -ă* adj., s.m. (din fr. *scélérat* [refacere, după modelul it. *scellerato*, din *scéléré*, împr. din lat. *sceleratus*],

[17] Vezi, cu aceeaşi origine îndepărtată, dar cu sensuri evoluate inclusiv în limbile de origine, şi *romanță* (din it. *romanza*, germ. *Romanze*), *romans* (din fr. *romance*).

BDD-A30975 © 2019 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 06:00:42 UTC)

lat. *sceleratus*) şi *şelerat, -ă* (din it. *scellerato* [împr. din lat.]); *scuza* vb. (din it. *scusare* [< lat.]) şi *excuza*, *escuza* (din lat. *excusare*, fr. *excuser* [împr. din lat.]); *şarlatan* s.m. (din fr. *charlatan* [din it.], germ. *Scharlatan* [din fr.]) şi *cearlatan* (din it. *ciarlatano*); *toaletă* s.f./*toalet* s.n., *tualetă*, *toiletă* (din fr. *toilette*, germ. *Toilette* [din fr.]) şi *toeletă* (din it. *toeletta* [adaptare a fr. *toilette*]); *vendetă* s.f. (din it. *vendetta* [< lat. *vindicta*]) şi *vindictă* (din fr. *vindicte* [împr. din lat.], lat. *vindicta*); *ziar* s.n./*diar*, *diarium*, *diariu* (din lat. *diarium*, it. *diario*) şi *zial* (din fr. *journal*, după *zi*) etc. În aceste cazuri, predomină influenţa latină în deciderea asupra formei literare, sprijinită şi de alte limbi (în cazul originii latine cel puţin indirecte, vezi *absolut*, *abunda*, *asalt*, *atestat*, *cancelar*, *compromis*, *consulat*, *criteriu* etc.). Ca şi la exemplele de sub 1.4., originea multiplă a formei-tip – considerată ca atare în mod convenţional – este confirmată în unele cazuri de variantele etimologice (astăzi, învechite) atât din latină, cât şi din limbile moderne înrudite originar sau cultural cu latina (spre exemplu, it. *assalto* putea fi menţinut atât ca variantă neadaptată, în forma cvasioriginară *asalto*, cât şi ca variantă adaptată, în forma *asalt*, corespunzătoare etimonului latin, la rândul lui adaptat; la fel, lat. *attestatum*, termen administrativ, se confirmă ca etimon cel puţin secundar, alături de cel principal german, al rom. *atestat* prin faptul că apare şi sub varianta etimologică *attestatum* etc.).

2. VARIANTE ETIMOLOGICE MULTIPLE

În această a doua secţiune, ne vom ocupa de situaţiile în care un cuvânt românesc cunoaşte multiple variante etimologice care, după o firească etapă de concurenţă, se reduc în favoarea unei variante unice, considerată cea mai îndreptăţită – prin structură şi frecvenţă – să devină, la un moment dat, literară. Ca şi în cazul variantelor duble, am luat în considerare atât originea, cât şi modalităţile de pătrundere şi de adaptare în limbă a etimoanelor externe.

2.1. O primă situaţie are în vedere variante externe provenite una direct din latină şi celelalte din limbi moderne, etimonul latin (eventual, grec) fiind sursă indirectă (secundară sau ternară) a tuturor celorlalte: *adjectiv* s.n./*ajectiv* (din germ. *Adjektiv* [după *grafie*]) şi *adjectif* (din fr. *adjectif*), *adiectiv*, *adieptiv*, *aieptiv* (din lat. *adiectivus* şi *adiectivum*), *agetiv* (din it. *aggettivo*)[18]; *argument* s.n./*argumânt* (din germ. *Argument*, fr. *argument*, lat. *argumentum*) şi *argumentum* (din lat. *argumentum*), *argoment* (din it. *argomento* [împr. din lat.]); *cenzor* s.m./*ţensor* (din lat. *censor*) şi *censore* (din it. *censore* [împr. din lat.]), *ţenzor* (din germ. *Zensor* [din lat.]), *sensór* (din fr. *censeur* [împr. din lat.])[19]; *circumstanţă* s.f./*circumstanţie*,

[18] Vezi şi variantele hibride (latino-franceze, latino-italiene sau franco-italiene) *adiectif*, *adgetiv*, *adgectiv*, *adgectif*, *adietiv*, *adjetiv*.

[19] Din aceeaşi familie, vezi şi *cenzură* s.f./*senzură* (din fr. *censure*) şi *ţenzură* (din germ. *Zensur*), *cénzură* (din lat. *censura*).

BDD-A30975 © 2019 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 06:00:42 UTC)

ţircumstanţă, *ţircumstanţie*, *cercustanţă* (din lat. *circumstantia*, cu adaptare după model german, respectiv prin românizare) şi *circonstanţă*, *circomstanţă* (din fr. *circonstance* [împr. din lat.]), *circostanţă* (din it. *circostanza* [împr. din lat.]); *comerţ* s.n. (din germ. *Kommerz* [din fr.]) şi *comerţium*, *comerţie*, *comerţiu* (din lat. *commercium*), *comerciu* (din it. *commercio* [împr. din lat.]), *comers*, *comersie* (din fr. *commerce* [împr. din lat.])[20]; *justifica* vb./*iustifica* (din lat. *iustificare*) şi *giustifica* (din it. *giustificare* [împr. din lat.]), *justifia* (din fr. *justifier* [împr. din lat.])[21]; *notabil, -ă* adj. (din lat. *notabilis*) şi *notabile* (din it. *notabile* [împr. din lat.]), *notabl* (din fr. *notable* [împr. din lat.]); *obiect* s.n./*obiectum* (din lat. *obiectum*) şi *objet* (din fr. *objet* [împr. din lat.]), *object* (din germ. *Objekt* [din lat.]), *oget* (din it. *oggètto* [împr. din lat.]); *oficiu* s.n./*oficie*, *ofiţie*, *ofichiu*, *ofichie* „serviciu (administrativ); funcţie, îndatorire; (pl.) servicii, ajutoare, înlesniri; slujbă religioasă; mică încăpere lângă sufragerie, în care se depozitează cele necesare pentru servirea mesei” (din lat. *officium*) şi *ofichion* (din ngr. *οφίκιο*[22] [din lat.]), *ofis* (din fr. *office* [împr. din lat.]), *ofiţ*, *ofiţiu* (din germ. *Offizium* [din lat.]); *ofiţer* s.m. (din rus. *офицер* [din germ. *Offizier*], pol. *oficer* [din lat.]) şi *ofiţir* (din germ. *Offizier* [din fr. *officier*], după pronunţarea etimologică), *ofiţier* (din germ. *Offizier*), *oficer* (din fr. *officier* [împr. din lat.]), *ofiţiar* (din lat. med. *officiarius*); *oracol* s.n. (din it. *oracolo* [împr. din lat.]) şi *oracul/oraculum* (din lat. *oraculum*), *oraclu* (din fr. *oracle* [împr. din lat.]), *oracăl* (din germ. *Orakel* [din lat.]); *ospiciu* s.n./*ospiţiu* (din lat. *hospitium*) şi *ospis* (din fr. *hospice* [împr. din lat.]), *ospiţ* (din germ. *Hospiz* [din lat.]); *participiu* s.n./*partiţipiu*, *partiţipium*, *participie* (din lat. *participium*, it. *participio*) şi *particip* (din fr. *participe*), *partiţip* (din germ. *Partizip*); *particular, -ă* adj. (din germ. *partikular* [< lat.]) şi *particulier, -ă* (din fr. *particulier* [împr. din lat.]), *particulare* (din lat. *particularis*), *particolar, -ă* (din it. *particolare* [împr. din lat.])[23]; *regim* s.n. (din fr. *régime* [împr. din lat.]) şi *regimen*, *regimine* (din lat. *regimen*), *regime* (din germ. *Regime* [din fr.], it. *regime* [împr. din lat.]); *societate* s.f./*soţietate* (din lat. *societas, -atis*, inclusiv cu pronunţare germană) şi *soţietet* (din germ. *Sozietät* [din fr.]), *sosietate* (din fr. *société* [împr. din lat.]), *soţieta* (din it. *società* [împr. din lat.]); *spectacol* s.n. (din it. *spettacolo* [împr. din lat.]) şi *spectacul* (din lat. *spectaculum*), *spectaclu* (din fr. *spectacle* [împr. din lat.]); *şancru* s.n./*şancr* (din fr. *chancre* [împr. din lat. *cancer*]), cu variantele *şancăr* (din germ. *Schanker* [din fr. *chancre*]), *cancru* (din it. *cancro* [împr. din lat. *cancer*]); *triumf* s.n. (din lat. *triumphus* < gr. *θρίαμβος*), cu variantele *triamv* (din ngr. *θρίαμβος* < gr.), *triomf* (din fr. *triomphe* [împr. din lat.]), *triunf* (din it. *trionfo* [împr. din lat.]); *universitate* s.f. (din fr. *université* [împr. din lat.]) şi *universitas*, *universitaş* (din lat. *universitas*), *universita* (din it. *università*

[20] Varianta *comersie*, de altfel, probează, pe lângă originea „fonetică” franceză, şi o origine „morfematică” latină.

[21] Vezi şi varianta hibridă *giustifia*.

[22] V. nota 15.

[23] La care se adaugă variantele hibride *particuler*, *particoler.*

BDD-A30975 © 2019 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 06:00:42 UTC)

[împr. din lat.]) şi *universitet* (din germ. *Universität* [din lat.]) etc. Şi în situaţia exemplelor de mai sus, este de remarcat rolul „tutelar", direct sau indirect, al etimonului latin în configurarea variantei literare: spre exemplu, forma *adjectiv* ne trimite în primul rând la grafia germană, a cărei adaptare însă respectă structura latină, iar pronunţarea radicalului se face după etimonul francez; variantele *obiect*, *oficiu*, *ospiciu* şi *triumf* confirmă fără nicio ezitare originea latină directă, prima sprijinită de pronunţarea germană. De asemenea, latina deţine supremaţia în cazul variantelor *cenzor* şi *particular* (la acesta din urmă, ajutată şi de modelul german) şi, fără excepţie, în cazul substantivelor abstracte devenite literare în forma *-itate* (dintre exemplele de mai sus, vezi *societate*), în dauna variantelor etimologice germane în *-itet/-etet* sau a celor italiene în *-ita/-eta*. În realitate, modelului latin în *-itate(m)* i se subordonează, cu argumente evidente, corespondentele moderne din franceză, italiană sau germană, ceea ce face ca rolul lor în originea multiplă a respectivelor cuvinte româneşti să fie atât tutelar (prin conştiinţa originii comune), cât şi concret (prin existenţa variantelor etimologice). În sfârşit, câteva exemple îşi explică, la nivelul limbii literare actuale, soluţia nonlatină atât prin particularităţi de natură extralingvistică (de domeniu, vezi *ofiţer*), cât şi lingvistice (concurenţă între dublete, la nivelul limbii-sursă, vezi *şancru*).

2.2. O a doua situaţie este exemplificată prin variante externe multiple provenite fiecare din etimoane directe diferite din limbi moderne diferite, etimonul direct al uneia fiind etimonul indirect al tuturor celorlalte: *harpon* s.n. „instrument asemănător unei lănci (...), folosit la vânarea balenelor; rachetă-navă din dotarea marinei SUA; ac gros pentru biopuncţii" (din fr. *harpon*, cu sensurile recente după engl. *harpoon*), *arpon* (din it. *arpone* < fr. *harpon*, probabil prin interm. span. *arpón*) şi *arpun* (din germ. *Harpune* < oland. *harpoen* < fr. *harpon*); *bancrută* s.f./*bancorută*, *bancherut* s.n., *bancrut* s.n. (din fr. *banqueroute* [din it.]) şi *bancrotă*, *bancrot* (din germ. *Bankrott* şi [înv.] *Bankerott* [din it.]), *bancarută*, *bancruptă* (din it. *bancarotta*); *bilanţ* s.n./*bilanţă* s.f. (din germ. *Bilanz* s.f. [din it.]) şi *bilanciu* (din it. *bilancio*), *bilan* (din fr. *bilan* [din it.]); *eşafod* s.n. (din fr. *échafaud*) şi *eşafot* (din rus. *эшафот* [din fr.]), *şafot* (din germ. *Schafott* [< oland. *schavot* < v.fr. *chafaud*, *chafaut* = *échafaud*); *eşarfă* s.f./*eşarpă* (din fr. *écharpe* [< v.fr. **skirpa,* **skirpja*]) şi *şarpă* (din germ. *Schärpe* [din fr.]), *scarpă* (din it. *sciarpa* [din fr.]); *gondólă* s.f. (din fr. *gondole* [din it.]) şi *góndolă* (din it. *gondola*), *gondel* (din germ. *Gondel* [din it.]); *pionier* s.m./*peonier* „cel care, făcând parte dintr-un grup de colonişti sau de emigranţi, desţeleneşte şi cultivă un ţinut virgin; (fig.) deschizător de drumuri noi în ştiinţă, în tehnică etc.; militar din trupele de geniu, specializate în construcţii de terasamente, fortificaţii, minări etc." (din fr. *pionnier*) şi *pioner* (din rus. *пионер* < germ. *Pionier* < fr. *pionnier*) [„membru al organizaţiei de masă a elevilor în comunism"], *pionir* (din germ. *Pionier* < fr. *pionnier*); *scont* s.n./*sconto* (din it. *sconto*) şi *şconto* (din germ. *Skonto* [din it.]), *scompt*, *escontă* (din fr. *escompte* [din it.]); *stofă* s.f. (din ngr. *στόφα* < it. *stoffa* < v.fr. *estoffe*) şi *ştofă* (din germ. *Stoff* < fr. *étoffe*), *etofă* (din fr. *étoffe*) etc.

BDD-A30975 © 2019 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 06:00:42 UTC)

Spre exemplu, au devenit literare în primul rând variantele explicabile prin franceză atât direct, cât şi indirect (vezi *harpon* şi *pionier*), fără ca originea indirectă să fie o condiţie obligatorie (vezi, spre exemplu, *bancrută*), sau variantele (din germană, neogreacă sau italiană) a căror formă au corespuns mai bine structurii româneşti (vezi *bilanţ*, *scont* sau *stofă*). Aici se pot adăuga exemple de variante împrumutate din etimoane directe din limbi diferite, dintre care unele provin direct din sursa originară, în vreme ce altele provin tot de acolo, însă în mod indirect, prin intermediul surselor directe ale celorlalte: *cuirasă* s.f. (din fr. *cuirasse* < v. prov. *coirassa* [lat. *coriacea*] sau din it. *corazza* [lat. *coriacea*]) şi *coraţă* (din it. *corazza* [lat. *coriacea vestis*]), *chiuras* s.n. (din germ. *Kürass* < fr. *cuirasse*), *chirasă* (din rus. *кирас(а)* < germ. *Kürass*); *francez* s.m./*frances* (din it. *francese* < v.fr. *franceis*, *françois*, cf. fr. *français*) şi *franţoz* (din germ. *Franzose* < vfr. *françois*), *franţuz* (din rus. *француз* < germ. *Franzose*), *franţez* (din ngr. *φραντσέζος* < it. *francese*) etc.

2.3. Prin corespondenţă cu 1.4., la variantele multiple provenite din etimoane directe unice din limbi diferite, fiecare provenind, în mod independent, prin împrumut direct sau indirect, dintr-o unică sursă, este de citat exemplul clasic al substantivelor feminine *ciocolată*, *şocolată* şi *şocoladă*, primul din it. *cioccolata*, al doilea după fr. *chocolat*, iar al treilea din germ. *Schokolade*, toate etimoanele directe fiind, în limbile de origine, împrumuturi paralele din span. *chocolate*.

2.4. Următoarea situaţie este reprezentată de variante multiple dintre care cel puţin una se explică, la rândul ei, prin etimologie multiplă: *abstract, -ă* adj./*abştract, -ă*, *abstras, -ă* (din lat. *abstractus*, *-a*, germ. *abstrakt* [din lat.]) şi *abstrat* (din fr. *abstrait*, cu finala după lat.), *astrat* (din it. *astratto* [împr. din lat.]); *adverb* s.n. (din fr. *adverbe*, germ. *Adverb*) şi *adverbiu*, *adverbie*, *adverbium* (din lat. *adverbium*, germ. *Adverbium*), *averb* (din it. *avverbio*, cu finala după fr. şi germ.); *amfiteatru* s.n. (din lat. *amphitheatrum*, fr. *amphithéâtre*) şi *amfitéatron*, pl. *amfitéatra* (din gr. *ἀμφιθέατρον*)[24], *amfiteater* (din germ. *Amphitheater*); *bancher* s.m. (din fr. *banquier* [din it.], it. *banchiere*, germ. *Bankier* [din fr.], adaptate cu sufixul *-er*, cf. şi tc. *banker*) şi *banchier* (din fr. *banquier*, it. *banchiere*, germ. *Bankier*), *banchir* (din germ. *Bankier*, pătruns pe cale orală, cu pronunţare etimologică); *basorelief* s.n./*basoreliev*, *basoriliev* (din it. *bassorilievo*), *barelief*, *bareliev*, *bas-reliev*, *barilef*, *barelef* (din fr. *bas-relief* [după it.], rus. *барельеф* [din fr.]), *basrelief* (din germ. *Basrelief* [din fr.], preluat cu grafia etimologică); *beneficiu* s.n./*bineficiu* (din lat. *beneficium*, it. *beneficio* [împr. din lat.]) şi *benefizium* (din germ. *Benefizium* [din lat.]), *benefiţ* (din germ. *Benefiz*, var. a lui *Benefizium*), *benefis* (din fr. *bénéfice* [împr. din lat.]); *bibliotecă* s.f. (din lat. *bibliotheca* [din gr.], germ. *Bibliothek* [din lat.], fr. *bibliothèque* [din lat.]) şi

[24] În acest exemplu şi în alte cazuri similare (*vide infra*), este dificil de stabilit în ce măsură un împrumut cult grecesc a fost preluat din neogreacă sau direct din greaca neologică, dată fiind apartenenţa lui la vocabularul cultural grecesc de circulaţie internaţională.

BDD-A30975 © 2019 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 06:00:42 UTC)

bibliótecă (din rus. *библиóтека* < pol. *biblioteka* < lat.]), *bibliótică* (din rus. *вивлиотика*), *vivliotichi*, *vivliotechie*, *vivliótică*, *vivliotecă* (din ngr. *βιβλιοθήκη* [din gr.]); *cancelar* s.m./*canțelar*, *canțelariuş* (din lat. *cancellarius*, magh. *kancellarius*, pol. *kancelarzysz*) şi *cănțălareş* (din magh. *kancelláres*), *canțelier*, *cancelier*, *şanselie* (din fr. *chancelier* [< lat.]), *canțaler*, *canțeler*, *canțiler* (din germ. *Kanzler* [din lat.], rus. *канцлер* [din pol. < lat.]), *canghelariu* < ngr. *καγκλάριος*[25]; *cavaler* s.m. (din pol. *kawaler* [din germ.], rus. *кавалер* [din pol.]) şi *cavalier* (din fr. *cavalier* [din it.], it. *cavaliere* [din v.fr.], ngr. *καβαλιέρος* [din it.]), *cavalir* (din germ. *Kavalier* [din fr.]), *şevalier* (din fr. *chevalier* [< lat. *caballarius*]); *concert* s.n. (din fr. *concert* [cu ortografia etimologică; împr. din it.], it. *concerto*) şi *consert* (din fr. *concert*, preluat pe cale orală şi pronunțat aproximativ ca în limba-sursă), *conțert*, *conțer* (din germ. *Konzert* [din it.]); *decret* s.n. (din lat. *decretum*, germ. *Dekret*, fr. *décret*, it. *decreto* [ultimele trei împr. din lat.]) şi *decretum* (din lat. *decretum*), *decreto* (din it. *decreto*); *defensiv, -ă* adj. (din fr. *défensif*, lat. med. *defensivus*) şi *difensiv, -ă* (din it. *difensivo* [împr. din lat. med.]), *defansiv*, *-ă*, *defenziv*, *-ă* (din fr. *défensif* [împr. din lat. med.]); *disciplină* s.f. (din lat. *disciplina*, fr. *discipline*, it. *disciplina*, ultimele două împr. din lat. şi preluate cu respectarea grafiei etimologice) şi *disțiplină*, *dițiplină* (din germ. *Disziplin* [din lat.]), *disiplină* (din fr. *discipline* [după pronunțare]), *dişiplină* (din it. *disciplina* [după pronunțare]); *edict* s.n. (din lat. *edictum*, germ. *Edikt* [din lat.]) şi *edictum* (din lat. *edictum*), *edit* (din fr. *édit* [împr. din lat.]); *emblemă* s.f. (din lat. *emblema* [din gr. *ἔμβλημα*]) şi *émvlimă*, *émblemă* (din ngr. *έμβλημα*), *emblem*, *amblemă* (din fr. *emblème* [împr. din lat.], germ. *Emblem* [din fr.]); *emfază* s.f./*emfas* s.n. (din fr. *emphase* [din gr.]) şi *emfazis*, *émfazis* (din lat. *emphasis*, ngr. *έμφασης* [din gr. *ἔμφασις*]), *enfază* (din it. *enfasi* [împr. din lat. *emphăsis*, gr. *ἔμφασις*]); *frontispiciu* s.n./*fruntispiciu*, *frontispițiu* (din lat. *frontispicium,* germ. *Frontispiz* [din lat., fr.], it. *frontispizio*) şi *frontispis*, *frontespis* (din fr. *frontispice* [împr. din lat.]), *frontespiț, frontespițiu* (din it. *frontespizio* [împr. din lat.]); *gen* s.n./*genus*, *ghenus* (din lat. *genus*, germ. *Genus*) şi *ghen* (din germ. *Gen*), *genere*, *gener* (din it. *genere*), *jen* (după fr. *genre* [împr. din lat.]), *ghenos* (din ngr. *γένος*); *harpă* s.f. (din fr. *harpe* [< lat. tard. *harpa* < francic. **harpa*]) şi *arfă* (din rus. *арфа* [din germ.], germ. *Harfe*), *arpă* (din ngr. *άρπα* [din it.], it. *arpa* [< lat. târziu *harpa* < francic. **harpa*]); *inamic* s.m./*inemic*, *inimic* (din lat. *inimicus*, it. *inimico* [împr. din lat.]) şi *nemic* (din it. *nemico* [< lat. *inimicus*]), *enemic*, *enimic* (din fr. *ennemi* [adaptare a lat. *inimicus*]); *lacheu* s.m. (din fr. *laquais*, it. *lacchè* [din fr.]) şi *lachei* (din rus. *лакей* [din oland., germ. < fr.]), *lacai*, *locai* (din germ. *Lakai* [din fr.]); *manieră* s.f. (din fr. *manière*, it. *maniera* [din fr.]) şi *manir* s.n. (din germ. *Manier* [din fr., adaptat după pronunțarea etimologică]), *manier* s.n. (din franceză, după pronunțare, din germană, după grafia etimologică); *metaforă* s.f. (din lat. *metaphora*, it. *metafora* [din lat. *metaphora*, gr. *μεταφορά*],

[25] Vezi numeroase alte variante, externe sau interne, în DÎLR şi în DELR, s.v.

BDD-A30975 © 2019 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 06:00:42 UTC)

fr. *métaphore* [împr. din lat.]) şi *metaforá* (din gr. *μεταφορά*), *metafor* s.n. (din fr. *métaphore*); *teatru* s.n./*teatrum* (din lat. *theatrum*, it. *teatro*) şi *teatron* (din gr. *θέατρον*), *teater* (din germ. *Theater*), *teatr* (din fr. *théâtre*) etc. Rămâne dominantă şi aici opţiunea limbii literare pentru latină, mai ales atunci când este „ajutată" şi de una sau mai multe limbi moderne (vezi *abstract, -ă*, *amfiteatru*, *beneficiu* sau *bibliotecă*, dar vezi şi *adverb*). Se observă, de asemenea, confirmarea originii multiple a unui împrumut inclusiv prin apelul la modalitatea de pătrundere a uneia dintre forme pe cale orală, fapt care arată rolul suplimentar al respectivei limbi în adaptarea cuvântului (vezi, spre exemplu, *concert*). În unele cazuri, variantele româneşti se explică prin împrumut din variante ale limbii-sursă (vezi *bibliótecă* şi *bibliótică*, *cavalier* şi *şevalier* etc.).

Relaţia foarte strânsă între forma etimonului greco-latin originar şi formele etimonului/etimoanelor romanice sau nonromanice provenite din acesta relativizează în mare măsură calitatea de *dublete etimologice* a împrumuturilor româneşti cu aceste origini şi le apropie maximal de ceea ce numim, în general, variante etimologice. În privinţa variantelor de tipul celor provenite, pe căi diferite, din acelaşi etimon extern direct, de tipul *absent* şi *absant*, *concert* şi *consert* etc., acestea sunt variante autentice şi nu trebuie considerate în niciun caz dublete etimologice, a căror condiţie minimală este calitatea de unităţi lingvistice de sine stătătoare provenite, prin mijloace nonderivative, externe sau interne, din acelaşi etimon, imediat sau îndepărtat.

3. Toate exemplele discutate mai sus au în comun, indiferent de numărul şi varietatea surselor externe directe, faptul că la originea îndepărtată a fiecărui dublet, triplet, cvadruplet etc. formal (Moroianu 2005: 30) există un unic etimon lexical, din care au migrat, de regulă prin împrumut, în diverse limbi, în mod arborescent sau paralel, descendenţi lexicali asemănători ca forme şi ca sens, aparţinând, în genere, unui anumit nivel cultural, mai ales atunci când originea lor îndepărtată era greco-latină. Aceşti descendenţi lexicali constituie fondul comun al unei civilizaţii apusene diverse la nivel de suprafaţă, însă cu particularităţi lingvistice – originare sau culturale – comune. Contactul târziu, dar consistent şi cvasisimultan al românei cu acest fond lingvistic occidental, într-un context de intensă şi programatică dorinţă de modernizare culturală după model apusean, a avut ca urmare raportarea cărturarilor din toate provinciile româneşti la limbile europene ca la un tot unitar, de la care să-şi construiască o limbă asemănătoare, capabilă să exprime evoluţia artelor, profesiilor şi ştiinţelor lumii moderne. Cuvinte precum germ. *Kommerz*, it. *commercio* sau fr. *commerce* erau uşor raportate la lat. *commercium*, tot aşa cum germ. *Objekt*, fr. *objet*, it. *oggètto* erau în legătură directă cu etimonul lor comun, lat. *obiectum*, germ. *Adverbium*, fr. *adverbe* sau it. *avverbio* erau nemijlocit legate de lat. *adverbium* etc., mai ales că multe dintre exemplele din corpusul propus spre discuţie aparţin diverselor domenii ştiinţifice şi culturii în sens larg. Din acest motiv credem, în primul rând, că această diversitate formală a

BDD-A30975 © 2019 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 06:00:42 UTC)

variantelor etimologice s-a identificat cu conştiinţa unei unităţi a modelelor, rezultatul fiind modelarea treptată a formelor nou introduse în limbă, dependente în primă fază de etimoanele directe, spre acea formă potrivită structurii limbii române, de multe ori sinteză a mai multor surse externe. Dacă discutăm, spre exemplu, forma actuală *concediu*, ea reprezintă o soluţie etimologică hibridă, plecând, cu argumente probate prin variantele intermediare, de la două etimoane romanice (it. *congedo* şi fr. *congé*), integrată seriei substantivelor neutre în *-iu* explicabile din cele latine în *-ium* (*commercium*, *intermedium*, *officium*, *principium*, *stadium* etc.) şi din cele italiene în *-io* (*assedio*, *commercio*, *intermedio*, *officio*, *principio*, *stadio* etc.). În ceea ce priveşte varianta *ivoriu*, ea se bazează atât pe fr. *ivoire*, în partea iniţială, cât şi pe it. *avorio*, pentru partea finală, prin această dublă raportare confirmându-se, aşadar, unitatea originară a celor două etimoane directe diferite. Rolul etimonului latin tutelar este important inclusiv în cazul variantelor învechite de tipul *canţelier*, *cancelier* şi *canţeler* ale formei actuale *cancelar*, variante care se explică numai parţial prin franceză, respectiv prin germană, fiind influenţate, ca modalitate de adaptare, de etimonul latinesc *cancellarius*. Originea comună a diverselor etimoane este vizibilă inclusiv în adaptarea etimonului italian *bassorilievo*, pătruns la noi inclusiv prin franceză (*bas-relief*), rusă (*барельеф*) şi germană (*Basrelief*): forma literară actuală *basorelief* nu este rezultatul exclusiv al etimonului italian (pentru care vezi varianta etimologică *basoriliev*), ci reprezintă o formă hibridă care conţine elemente ale etimonului italian (*baso-*) şi ale celor francez, german, eventual rus (*-relief*). La fel, lat. *circumstantia* justifică atât variantele directe, care păstrează partea iniţială *circum-*/*ţircum*, cât şi, în mod indirect, o variantă hibridă de tipul *circomstanţă*, cu origine directă franceză; lat. *demonstrativus* este prezent atât în varianta etimologică proprie (*demonstrativ*, pentru care cf. şi fr. *demonstratif*), cât şi în varianta „italiană” *dimonstrativ* care, altfel, ar fi trebuit să aibă forma **dimostrativ* (cf. it. *dimostrativo*); lat. *participium* explică atât variantele „latineşti” evidente, dar conştiinţa existenţei lui intervine şi în forma hibridă *particip*, care presupune, foarte probabil, un etimon fr. *participe*; lat. *spectaculum* a avut un rol direct în împrumutarea variantei învechite *spectacul* şi unul indirect în adaptarea it. *spettacolo* la varianta, astăzi literară, *spectacol* (în loc de **spetacol*).

4. În destule alte cazuri, însă, dubletele, tripletele, cvadrupletele etc. formale nu mai au drept numitor comun descendenţa directă sau indirectă, lineară sau ramificată, din aceeaşi sursă lexicală originară. Deşi numim, fără vreo reţinere particulară, asemenea exemple tot variante etimologice, convenţie asumată prin identitate semantică şi cvasiidentitate formală la nivelul limbii române („simţite” ca atare de către vorbitori), ele sunt împrumutate din etimoane directe care sunt derivate interne, prin procedee identice sau asemănătoare, de la baze lexicale corespondente sau cel puţin aparţinând aceleiaşi familii, la care se adaugă afixe corespondente având aceeaşi etimologie. Exemplele care urmează au fie toate

BDD-A30975 © 2019 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 06:00:42 UTC)

componentele în această situație, fie numai unele dintre ele, celelalte având inclusiv origine indirectă externă (reprezintă împrumuturi în limbile de origine). Din prima categorie fac parte, spre exemplu, *cançonetă* s.f. (din it. *canzonetta* [dim. din *canzone*]) şi *şansonetă* (din fr. *chansonnette* [dim. din *chanson*]); *debarca* vb./*desbarca* (din fr. *débarquer* [din *dé-* + *barque*]) şi *dizbărca*, *disbărca* (din it. *disbarcare* [din *dis-* + *[im]barcare]*); *descuraja* vb. (după fr. *décourager* [din *dé-* + *courage*]) şi *discuragea* (din it. *discoraggiare* [din *dis-* + *coraggio*]); *desperanță* s.f./*dezesperanță* (din fr. *désespérance* [din *dé(s)-* + *espérance*]) şi *disperanță* (din it. *disperanza* [din *disperare*]); *elev* s.m. (din fr. *élève* [din *élever*, după modelul it. *allievo*]) şi *aliev* (din it. *allievo* [din *allevare*]); *financiar, -ă* adj./*finansier, -ă* (din fr. *financier* [din *finance* + *-ier*]) şi *finanțial* (din germ. *finanziell*, construit după model francez), *finanțiar* (din it. *finanziario* [din *finanza* + *-ario*]); *fortăreață* s.f./*fortereță*, *fortereață* (din fr. *forteresse* [din *fort* + *-eresse*, cf. lat. med. *fortalicia*, *fortaricia*]) şi *forteță* (din it. *fortezza* [din *forte* + *-ezza*]); *îmbarca* vb./*imbarca* (din it. *imbarcare* [din *in-* + *barca*] sau calc după fr. *embarquer*) şi *ambarca* (din fr. *embarquer* [din *en-* + *barque* + *-er*]); *încuraja* vb. (din fr. *encourager* [din *en-* + *courage* + *-er*]) şi *încoragia* (din it. *incoraggiare* [din *in-* + *coraggio*])[26]; *limbaj* s.n. (din fr. *langage* [din *langue* + *-age*]) şi *limbagiu* (din it. *linguaggio* [din *lingua* + *-aggio*]) + *langagiu*; *parfum* s.n. (din fr. *parfum* [regres. din *parfumer*]) şi *profum* (din it. *profumo* [der. din *fumo*]); *vagabondaj* s.n. (din fr. *vagabondage* [din *vagabonder* + *-age*]) şi *vagabondagiu* (din it. *vagabondaggio* [din *vagabondo*, după fr. *vagabondage*]) etc. Din cea de a doua fac parte exemple de tipul *comandant* s.m. (din fr. *commandant* [subst. din *commander*], germ. *Kommandant* [din fr.]) şi *comendant* (din rus. *комендант* < pol. *komendant* < germ. *Kommendant* = *Kommandant*]), *comandante* (din it. *commandante* [subst. din *comandare*]); *dependență* s.f./*dependință*, *dependenție* (din fr. *dépendance* [din radicalul part. prez. al vb. *dépendre* + *-ance*], lat. *dependentia*) şi *dipendență*, *dipendință* (din it. *dipendenza* [din vb. *dipendere*, cu sensuri după fr. *dépendance*]); *despera* vb. (din lat. *desperare*) şi *dispera* (din it. *disperare* [lat. *despērare*]), *dezespera* (din fr. *désespérer* [din *dé(s)-* + *espérer*]); *dezertor* s.m./*dezerter* (din germ. *Deserteur* [din fr.], fr. *déserteur* [din *déserter* + *-eur*]) şi *dizertor* (din it. *disertore* [împr. din lat. *desertor*], germ. *Deserteur* [preluat pe cale orală]); *factură* s.f. (din fr. *facture* [din *fact(eur)* + *-ure*], germ. *Faktur* [relatinizare a it. *fattura*]) şi *fatură* (din it. *fattura* [< lat. *factura*]); *finanță* s.f./ *finanție* (din it. *finanza* [din fr. *finance*]) şi *finanț* s.n. (din germ. *Finanz* [regresiv din pl. *Finanzen*, împr. din pl. fr. *Finances*]), *finansă*, *finans* (din fr. *finance* [din v.fr. *finer* + *-ance*]); *formalitate* s.f./*formalitaş* (din lat. *formalitas*, fr. *formalité* [der. savant din lat. *formalis*]) şi *formalita* s.f. (din it. *formalità* [din *formale* + *-ità*]), *formalitet* (din germ. *Formalität* [< lat.]); *guvern*

[26] Vezi şi variantele hibride *încoraja* şi *încuragia.*

BDD-A30975 © 2019 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 06:00:42 UTC)

s.n./*guverniu* (din fr. *gouverne* [regresiv din *gouverner*], it. *governo* [< lat. *gubernum*]) şi *gubern*, *guberniu* (din lat. *gubernum* şi *gubernium*), *gubernie* (din lat. *gubernio*, rus. *губерния* [din pol. *gubernia* < lat.]); *guvernământ* s.n./*guvernement* (din fr. *gouvernement* [din *gouverner* + *-(e)ment*]) şi *gubernament* (din lat. *gubernamentum*); *jurnal* s.n./*journal* (din fr. *journal* s.m. [subst. din adj., din *jour* + *-al/-el*, cf. lat. *diurnale*], germ. *Journal* s.n. [din fr.]) şi *giurnal*, *jornal*, *jiurnal* (din it. *giornale* s.m. [subst. din *libro, folio giornale*, din *giorno* + *-ale*])[27]; *mariaj* s.n. (din fr. *mariage* [din *marier* + *-age*]) şi *maritagiu*, *măritagiu* (din lat. *maritagium*, it. *maritaggio* [împr. din lat. med.]); *parlament* s.n. (din it. *parlamento* [din *parlare* + *-mento*], germ. *Parlament* [din engl. *parliament* < fr. *parlement*]) şi *parlement* (din fr. *parlement* [din *parler* + *-(e)ment*]); *regulament* s.n. (din lat. *regulamentum*) şi *reglement* (din fr. *réglement* [din *régler* + *-ment*], germ. *Reglement* [din fr.]); *revistă* s.f. (din it. *rivista* [din part. vb. *rivedere*; cu sensul de „periodic", după fr. *revue*, care calchiază engl. *review*]) şi *reviu* (din fr. *revue* [din part. vb. *revoir*], germ. *Revue* [din fr.]); *ţigaretă* s.f. (din germ. *Zigarette* [din fr.]) şi *cigaretă* (din fr. *cigarette* [dim. din *cigare*], adaptat după grafia etimologică), *sigaretă* (din it. *sigaretta* [dim. din *sigaro*, după fr. *cigarette*]) etc. În această a doua situaţie se încadrează variantele explicabile din două sau mai multe surse lexicale externe având explicaţii etimologice diferite: spre exemplu, dacă formele *despera* şi *dispera* sunt prima latină şi a doua italiană (moştenită, de altfel, din latină), în schimb cea de a treia (*dezespera*) reproduce un etimon francez derivat în cadrul aceleiaşi „familii romanice", ceea ce indică – etimologic – o altă unitate lexicală[28]; în mod similar, varianta (astăzi literară) *dependenţă* provine, alături de alte forme, din lat. *dependentia*, dar şi din fr. *dépendance*, care este însă un derivat, tot aşa cum derivat este şi it. *dipendenza*, care explică variantele româneşti *dipendenţă*, *dipendinţă*. În situaţia variantelor *maritaj* şi *mariagiu*, este dificil de decis dacă formele lor se explică prin suprapunerea în mintea unor vorbitori bilingvi a etimoanelor din franceză şi din italiană sau reprezintă combinarea variantelor etimologice româneşti împrumutate din franceză, respectiv din italiană. Ceea ce justifică statutul de variante inclusiv exemplelor de mai sus sunt sensurile identice şi formele asemănătoare, explicabile prin apartenenţa la aceeaşi familie etimologică şi prin unitatea lingvistică a lumii europene evoluate, creată şi menţinută în primul rând prin relaţia originară sau culturală cu latina. Este de la sine înţeles că, în ceea ce priveşte aceste exemple, nu se pune problema statutului de dublete etimologice.

[27] Vezi şi varianta românizată *ziurnal*.

[28] În cazul unor forme ca *jiletcă* s.f./*jeletcă* (din rus. *жилетка* [der. din *жилет*]) şi *gilet*, *giletă*, *jilet*, *jiletă* (din fr. *gilet* [din arab. *ğalīka*, după *corset*, *mantelet* etc.], germ. *Gilet* [din fr.], it. *gilè, gilet* [din fr.], cf. rus. *жилет* [din fr.]), la care se adaugă forme „combinate" de tipul *giletcă*, *geletcă*, în ciuda identităţii semantice, cele două serii nu pot fi considerate variante, prima având un etimon derivat şi analizabil, iar cea de a doua, unul devenit greu analizabil în sursa directă.

BDD-A30975 © 2019 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 06:00:42 UTC)

5. În urma prezentării şi comentării exemplelor de mai sus, putem trage următoarele concluzii:

a) existența variantelor externe ale împrumuturilor lexicale este o realitate atestată încă din româna veche, fapt deja evidențiat în materialul introductiv din DÎLR (p. 9, 11–13), unde se precizează că pentru explicarea originii a peste 200 de cuvinte, „etimonului latin sau romanic trebuie să i se adauge diverse filiere neromanice (germană, maghiară, neogreacă, polonă, rusă etc.)”, cu argumente atât de ordin lingvistic, cât şi de ordin cultural. Dintre exemplele prezente în corpus, multe sunt atestate, mai mult sau mai puțin izolat, încă din perioada veche (vezi, spre exemplu, în DÎLR, variantele învechite *adverbium*, *almanac*, *amvră*, *articul*, *bagdatel*, *baghiunetă*, *baljamom*, *bibliotică*, *calculuş*, *canțeler*, *canonir*, *capitul*, *cardinaleş/gardinaliu*, *caştelean*, *cănțălărie*, *țeremonie*, *coleghiom*, *coniuncție*, *conjiştorium*, *contractuş* etc.).

b) dacă, pentru epoca veche, originea multiplă este de luat în considerare mai ales la autorii poligloți, concurența dintre variante fiind, mai degrabă, ipotetică, începând cu epoca modernă aceasta din urmă devine o realitate prin efortul de „democratizare” a culturii, în contextul unei abundențe de texte (literare sau ştiințifice) din cele mai variate domenii şi surse, al căror „scop” era îmbogățirea şi modernizarea vocabularului românesc în direcția latino-romanică;

c) pătrunderea masivă de împrumuturi latino-romanice într-un interval relativ scurt a avut ca urmare coexistența între fondul cultural-lingvistic oriental (din Muntenia şi Moldova), respectiv cel maghiaro-german (din Transilvania şi Banat) şi aportul lexical substanțial occidental, marcat de varietatea formală a împrumuturilor directe şi de tendința spre compatibilizare cu structurile latine „unificatoare”;

d) realitatea coexistenței concurențiale a variate forme etimologice, conştiința originii indirecte comune a acestora şi tendința implicită spre o dorită „românizare structurală” sunt, după convingerea noastră, argumente care susțin conceptul de „etimologie multiplă externă”, înțeles ca un fapt obiectiv, datorat simultaneității pătrunderii în limbă a unor etimoane externe înrudite originar sau cultural;

e) multe dintre exemplele propuse spre discuție prezintă trăsături fonetice care arată o adaptare hibridă, explicabilă în primul rând prin conştiința etimonului comun latin;

f) caracterul de variante al unor împrumuturi din etimoane directe diferite este argumentat prin caracterul lor concurențial şi prin originea indirectă comună. Prin origine indirectă comună înțelegem, în primul rând, *etimon lexical comun*, prezent într-o limbă originară, care a intrat în română direct sau prin una sau mai multe filiere; în al doilea rând, înțelegem *rădăcină comună*, bază a unor etimoane lexicale construite, în mod independent, prin aceleaşi mijloace derivative sau prin modalități diferite, în limbile-surse directe, de unde au fost împrumutate în română cu forme cvasiidentice şi cu aceleaşi sensuri. Unitatea cultural-lingvistică a lumii şi

BDD-A30975 © 2019 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 06:00:42 UTC)

a limbilor romanice, de unde provine majoritatea exemplelor de acest fel, le facilitează asimilarea în categoria variantelor propriu-zise, caracterizate prin raportarea la o unică unitate lexicală considerată, în mod convențional, ca punct de referință în interiorul aceleiaşi limbi sau ca punct de plecare la nivelul unei limbi originare.

g) etimologia distinctivă teoretizată şi recomandată de Wolfgang Schweickard (1986: 129–163) este un principiu obligatoriu atât pentru evaluarea originii directe a fiecărei unități lexicale concrete în momentul pătrunderii şi adaptării ei în limbă, cât şi pentru evaluarea diacronică a unor sensuri. Posibilitatea – argumentată – a provenienței unei/unor variante din mai multe surse externe „omonime" şi existența unor variante hibride explicabile inclusiv prin apelul simultan la surse multiple „paronimice" sunt argumente care validează principiul etimologiei multiple ca firesc şi necesar în studierea originii formale şi semantice a împrumuturilor lexicale.

BIBLIOGRAFIE

Celac, Victor, 2017, „Méthodes et pratique de la recherche étymologique roumaine (avec une attention particulière à l'« etimologie multiplă »)", *Zeitschrift für romanische Philologie*, 133/1, p. 245–283.

Graur, Al., 1950, „Etimologie multiplă", *Studii şi cercetări lingvistice*, I, nr. 1, p. 22–34.

Hristea, Theodor, 1968, *Probleme de etimologie. Studii. Articole. Note*, Bucureşti, Editura Ştiințifică.

Hristea, Theodor, 1973, „Contribuții la studiul etimologic al neologismelor românești", *Limba română*, 22, nr. 1, p. 3–15.

Hristea, Theodor, 1978, „Romanian Vocabulary and Etymology", în Rosetti, Alexandru, Sanda Golopenția Eretescu (eds), *Current Trends in Romanian Linguistics* [număr special al *Revue Roumaine de Linguistique*, XXIII], p. 203–254.

Ivănescu, Gh., 1980, *Istoria limbii române*, Iaşi, Editura Junimea.

Moraru, Alexandra, 2000, „Influența occidentală latino-romanică", în Ion, Gheție, Gheorghe Chivu (coord.), *Contribuții la istoria limbii române literare. Secolul al XVIII-lea (1688–1780)*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, p. 190–226.

Moroianu, Cristian, 2005, *Dublete şi triplete etimologice în limba română*, Bucureşti, Editura Universității din Bucureşti.

Niculescu, Al., 2003, *Individualitatea limbii române între limbile romanice.* 4. *Elemente de istorie culturală*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, p. 113–123.

Ursu, N. A., Despina Ursu, *Împrumutul lexical în procesul modernizării limbii române literare* (1760–1860), vol. I: *Studiu lingvistic şi de istorie culturală*, 2004; vol. II: *Repertoriu de cuvinte şi forme*, 2006; vol. III: *Repertoriu de cuvinte şi forme. Supliment.* Partea I (Literele *A–M*), partea a II-a (Literele *N–Z*), 2011, Iaşi, Editura Cronica.

Schweickard, Wolfgang, 1986, „*Etimologie distinctivă*". *Methodische Überlegungen zur Herkunftsbestimmung neuerer Entlehnungen des Rumänischen am Beispiel des sportsprachlichen Vokabulars*, în Holtus, Günter, Edgar Radtke (eds), *Rumänistik in der Diskussion. Sprache*, *Literatur und Geschichte*, Tübingen, Narr, p. 129–163.

BDD-A30975 © 2019 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 06:00:42 UTC)

SIGLE

CNRTL: www.cnrtl.fr
DA: *Dicţionarul limbii române*. Redactor responsabil Sextil Puşcariu. Bucureşti, Librăriile Socec & Comp. şi C. Sfetea / Tipografia Ziarului „Universul" / Imprimeria Naţională, 1913–1948.
DELR: *Dicţionarul etimologic al limbii române*, redactori responsabili Marius Sala şi Andrei Avram, Bucureşti, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti", Editura Academiei Române. Vol. I: *A–B*, 2011/2012. Vol. II: Litera *C*. Partea 1. *Ca–Cizmă*, 2015. Vol. II: Litera *C*. Partea a 2-a. *Clac–Cyborg* (2018) (coordonatori Ion Giurgea şi Cristian Moroianu), 2018.
DÎLR: *Dicţionarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche (1421–1760)*, de Gh. Chivu, Emanuela Buză, Alexandra Roman Moraru, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1992.
DLE: dle.rae.es/?w=diccionario,
DLR: *Dicţionarul limbii române*. Serie nouă. Redactori responsabili: acad. Iorgu Iordan, acad. Alexandru Graur şi acad. Ion Coteanu (din anul 2000, redactori responsabili: acad. Marius Sala şi acad. Gheorghe Mihăilă), Bucureşti, Editura Academiei Române, 1965–2010.
Duden: www.duden.de
Etymonline: www.etymonline.com
Treccani: www.treccani/vocabolario.it
Triantafyllides: www.greek-language.gr/greekLang/modern_ greek/tools/lexica/triantafyllides/index.html.
Vasmer: www.classes.ru/all-russian/russian-dictionary-Vasmer.htm

MULTIPLE ETYMOLOGY – A NECESSARY CONCEPT

(Abstract)

In this paper I will argue, citing numerous examples, for the need of maintaining the concept of multiple external etymology (=MEE). *MEE* characterises an important part of the Romanian vocabulary and especially of the modern lexicon. *MEE* refers fundamentally to the penetration into a language of a word borrowed from two or more sources, genetically or culturally related. I will focus on the situations where multiple etymology is the only way of explaining the different forms and variants of a word. I will also emphasize the importance of the Latin structural model in the adaptation process of words borrowed from various Romance languages and integrated in regular and prolific patterns, a process that ensures the unity of the current literary language.

Cuvinte-cheie: etimologie, variantă, împrumut, diversitatea limbilor-sursă, adaptare.

Keywords: etymology, variant, borrowing, diversity of source-languages, adaptation.

Universitatea din Bucureşti
Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti", Bucureşti
cristian_moroianu@hotmail.com

BDD-A30975 © 2019 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 06:00:42 UTC)